ESKİÇAĞ BİLİMLERİ ENSTİTÜSÜ YAYINLARI

OĞUZ TEKİN

Byzas'tan I. Constantinus'a Kadar

ESKİÇAĞ'DA İSTANBUL

ESKİÇAĞ BİLİMLERİ ENSTİTÜSÜ YAYINLARI: 6

ISBN 975-7938-04-01

© Oğuz Tekin, 2001

1. baskı 1996
Gözden geçirilmiş 2. baskı 2001

Kapak resmi:
Roma İmparatorluk Dönemi
Bizye-Byzantion homonoia sikkesi

Yapım & Dağıtım
ege yayınları
Tel-Faks: 0 (212) 249 05 20

Eskiçağ Bilimleri Enstitüsü
İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi
34459 İstanbul

İstanbul - 2001

İçindekiler

Önsöz v
Tarihöncesi İzler 1
Yeri 3
Kuruluş Efsanesi 3
Kuruluş Tarihi 5
Kalkhedon'dan Sonra Kurulma Nedeni 5
Stratejik Önemi 8
Boğaz'daki Akıntının Önemi 10
Balıkçılık 12
Tarım 13
Altın Boynuz ya da Haliç 14
Kentteki Yapılar ve Surlar 15
Başka Kentlerle İlişkileri 18
Din 19
İdari yapı, Toplum ve Ekonomi 20
Sikkeler 21
Siyasal Tarihi 28
Bibliyografya 37

"Byzantion'un yeri, deniz açısından bakıldığında, güvenlik ve zenginlik bakımından dünyada bildiğimiz bütün kentlerden daha elverişlidir."

Polybios

Önsöz

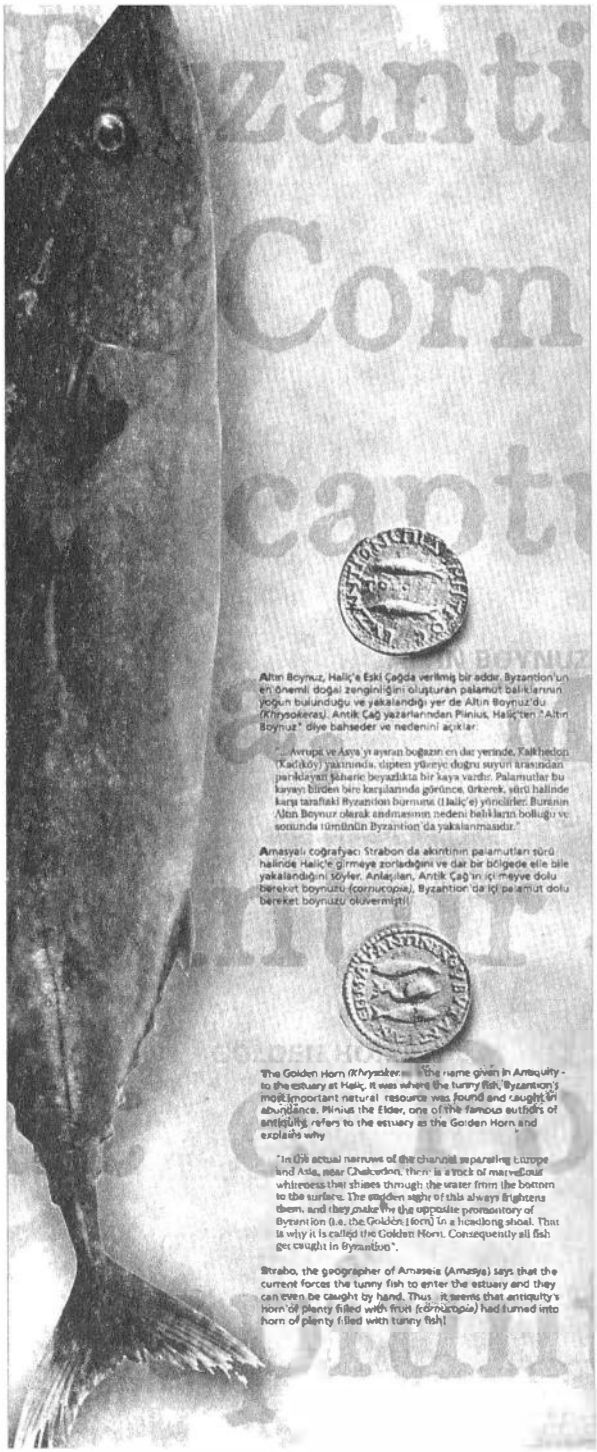
Elinizdeki kitapçığın ilk baskısı 3-14 Haziran 1996 tarihleri arasında İstanbul'da düzenlenen Birleşmiş Milletler İnsan Yerleşimleri Konferansı (HABITAT II) çerçevesindeki etkinliklerin bir parçası olarak Eskiçağ Bilimleri Enstitüsü tarafından yapılmıştı.

Kitapçığın ilk baskısı hazırlanırken eski İstanbul'dan söz eden antik kaynaklar gözden geçirilmiş, gerekli görülen pasajlar metin içine alınmış ve böylece meslekten olmayan okuyucuya İstanbul'un tarihinin daha Eskiçağ'da yazılmış ve o zamandan beri gerek sözlü gerekse yazılı olarak aktarılarak bugüne değin ulaşmış olduğu imajı verilmek istenmiştir. Kuşkusuz Eskiçağ'da kaleme alınmış tüm bir İstanbul tarihi değildir söz konusu olan. Anlatılmak istenen, eski İstanbul'dan söz eden Eskiçağ yazarları ve tarihçilerinin verdikleri bilgilerin miktarının günümüz tarihçisinin işini ne denli kolaylaştırdığıdır. Tarihçinin yaptığı, bu bilgileri bulmak, doğruluğunu kontrol etmek, karşılaştırmak ve derlemekten ibarettir. Kuşkusuz "ibarettir" sözünü çok dikkatli kullanmak gerekmektedir. Çünkü modern tarihçinin işi hiç de kolay olmayıp bilgi birikimi, bilgiyi kullanabilme, mesleki ehliyet ve sabır gerektiren bir iştir. Burada yapılan ise modern eserler ile antik kaynaklardaki bilgileri derlemek olmuştur. Ayrıca, Eskiçağ'da İstanbul'da basılmış sikkelerin bir corpus'unun yapılmış olması kentin siyasal, toplumsal, kültürel, dinsel ve ekonomik tarihinin aydınlanmasına önemli katkı sağlamıştır.

Kitapçığın kapsamı İstanbul'un "Byzantion" olarak kuruluşundan adının "Constantinopolis" olarak değiştirildiği döneme kadar geçen süre ile sınırlı tutulmuş, kentin Bizans dönemi, daha doğrusu I. Constantinus sonrası kapsam dışı bırakılmıştır.

Kitapçığın ilk baskısı daha 1997 yılı başlarında tükenmişti. Elinizdeki ikinci baskı yaklaşık üç yıllık bir aradan sonra yayımlanmaktadır. Bu arada ilk baskıda gözden kaçan bazı hatalar da düzeltilmiştir.

Oğuz Tekin
İstanbul, Mart 2001

Altın Boynuz, Haliç'e Eski Çağda verilmiş bir addır. Byzantion'un en önemli doğal zenginliğini oluşturan palamut balıklarının yoğun bulunduğu ve yakalandığı yer de Altın Boynuz'du (Khrysokeras). Antik Çağ yazarlarından Plinius, Haliç'ten "Altın Boynuz" diye bahseder ve nedenini açıklar:

"...Avrupa ve Asya'yı ayıran boğazın en dar yerinde, Kalkhedon (Kadıköy) yakınında, tipten yüreye doğru suyun arasından parıldayan tahrik beyazlıkta bir kaya vardır. Palamutlar bu kayayı birden bire karşılarında görünce, ürkerek, sürü halinde karşı taraftaki Byzantion burnuna (Haliç'e) yönelirler. Burasının Altın Boynuz olarak anılmasının nedeni balıkların bolluğu ve sonunda tümünün Byzantion'da yakalanmasıdır."

Amasyalı coğrafyacı Strabon da akıntının palamutları sürü halinde Haliç'e girmeye zorladığını ve dar bir bölgede elle bile yakalandığını söyler. Anlaşılan, Antik Çağ'ın içi meyve dolu bereket boynuzu (*cornucopia*), Byzantion'da içi palamut dolu bereket boynuzu oluvermiştir!

The Golden Horn (*Khrysokeras*), the name given in Antiquity - to the estuary at Haliç, it was where the tunny fish, Byzantion's most important natural resource was found and caught in abundance. Plinius the Elder, one of the famous authors of antiquity, refers to the estuary as the Golden Horn and explains why

"In the actual narrows of the channel separating Europe and Asia, near Chalcedon, there is a rock of marvellous whiteness that shines through the water from the bottom to the surface. The sudden sight of this always frightens them, and they make for the opposite promontory of Byzantion (i.e. the Golden Horn) in a headlong shoal. That is why it is called the Golden Horn. Consequently all fish get caught in Byzantion".

Strabo, the geographer of Amaseia (Amasya) says that the current forces the tunny fish to enter the estuary and they can even be caught by hand. Thus , it seems that antiquity's horn of plenty filled with fruit (*cornucopia*) had turned into horn of plenty filled with tunny fish!

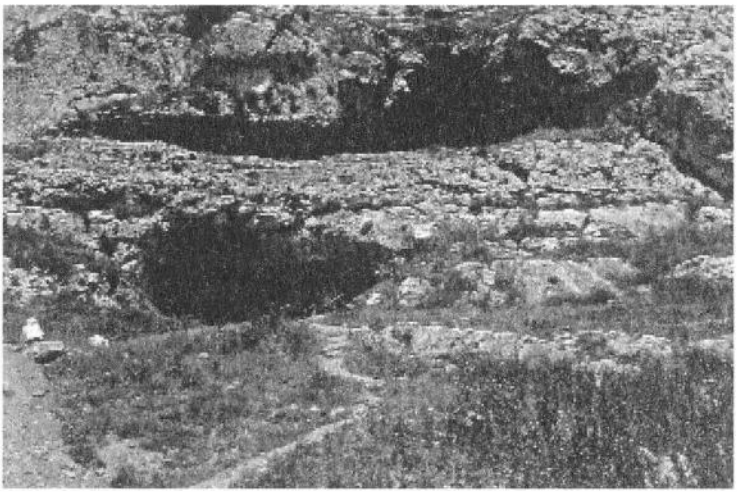
***Toplum Tarih** 32 (Ağustos 1996, kapak resmi)*

Marmara Bölgesi ve Byzantion

Tarihöncesi İzler

Yapılan araştırmalar, İstanbul Boğazı'nın her iki yakasında ilk yerleşim izlerinin geçmişinin birkaç yüz bin yıl önceye indiğini göstermiştir. Bölgedeki Paleolitik Çağ'daki yerleşim birimlerinin sayısı Neolitik ve Kalkolitik Çağlar'dan başlayarak artmaya başlamıştır. Trakya yakasındaki Küçükçekmece Gölü'nün kuzeyindeki Yarımburgaz Mağarası, Anadolu yakasında Kadıköy'deki Fikirtepe ve Pendik'te bulunan yerleşim birimleri, buralarda yapılan kazı ve araştırmalar sonucunda ele geçen zengin buluntularla bölgenin tarihöncesine ışık tutmaktadır. İçerenköy, Pendik, Dudullu ve Ümraniye'de Alt Paleolitik Döneme ait yerleşim birimleri saptanmıştır. Yine bu dönemde yerleşim olduğu saptanan önemli bir yer de yukarıda sözünü ettiğimiz Yarımburgaz Mağarası'dır. Orta Paleolitikten itibaren ise yerleşim birimlerinin sayısında artış gözlenmektedir. Yarımburgaz Mağarası, Alt Paleolitik'te (Orta Pleistosen Dönem, yaklaşık 600.000 yılları) insanlar ve hayvanlar tarafından dönüşümlü olarak kullanılmıştır (**Res. 1**). Daha sonra uzun bir süre terkedilen mağara günümüzden yaklaşık 7500 yıl önce yeniden iskâna sahne olmuştur. Yapılan araştırmalar sonucunda, Yarımburgaz Mağarası'nda Neolitik ve Kalkolitik Çağlar'a ait beş tabaka saptanmıştır. Mağara'nın bu dönemlerine ait çok sayıda pişmiş topraktan çanak çömlek ele geçmiştir. Zaman zaman terkedildiği anlaşılan mağarada çok daha sonraları Hellenistik, Roma İmparatorluğu ve Bizans dönemlerine ait yerleşim izleri bulunmaktadır; hatta Bizans döneminde mağaranın içine bir de manastır inşa edilmiştir.

Resim 1
Yarımburgaz Mağarası

Neolitik Çağ'ın en iyi temsil edildiği yerleşim birimlerinden ikisi Kadıköy'deki Fikirtepe ve Pendik'te bulunmaktadır. Fikirtepe, İ. Ö. 5000'li yıllarda dallardan örülmüş ve çamur sıvalı kulübelerde oturan insanlarca iskân edilmişti. Fikirtepe kültürünü meydana getiren insanlar büyük tutamaklı koyu renkli kaplar imâl ediyorlar ve kullandıkları aletleri de daha çok çakmaktaşı ve kemikten yapıyorlardı.

Tunç Çağı'na girildiğinde köy niteliğindeki yerleşim birimleri giderek kentlere dönüşmeye başlamıştır. Bu gelişmeye en iyi örnek hiç kuşkusuz Marmara Denizi'nin güneybatısındaki Troia'dır. İstanbul ve çevresinin de Tunç Çağı'nda boş kalmamış olduğu, bu döneme ait ele geçen münferit buluntulardan anlaşılmaktadır. Elverişli stratejik konumu veya doğal çevre şartları nedeniyle İstanbul Boğazı'nın her iki yakasının Tunç Çağı sonlarında ve I. binyılın başlarında yoğun bir şekilde iskân edilmiş olduğu kuşkusuzdur.

Yeri

Romalı yazar Plinius, Byzantion kurulmadan önce onun yerinde Lygos adlı bir köy bulunduğunu bildirmektedir. Byzantion (Βυξαντιον), Avrupa ve Asya'yı ayıran Bosporos'un (İstanbul Boğazı) Trakya yakasında, bugünkü Topkapı Sarayı ve Ayasofya'nın kapladığı alan üzerinde kurulmuştu. Yani, kabaca, Sarayburnu ve hinterlandı Byzantion'un çekirdeğini oluşturuyordu. Kent, Hellenistik dönemde büyümüş, Roma döneminde ise Eminönü ve Fatih ilçelerinin bulunduğu alana ve daha fazlasına yayılmıştı.

Polybios, Byzantion'un stratejik konumunu şöyle anlatır:

"*... Byzantion'un yeri, deniz açısından bakıldığında, güvenlik ve zenginlik bakımından dünyada bildiğimiz bütün kentlerden daha elverişlidir; fakat toprak açısından bakıldığında gerek güvenlik, gerekse zenginlik bakımından en dezavantajlı yer de burasıdır*".

Byzantion'un, Marmara Denizi'nin güneyinde, Mysia bölgesinde de toprakları vardı. Ayrıca, içinde çok sayıda balığın yaşadığı Derkos Gölü (Terkos) ve Kyzikos ile birlikte Daskylitis Gölü'ne (Manyas) de sahipti.

Kuruluş Efsanesi

Efsaneye göre, Byzantion'u Orta Yunanistan'daki Megara kentinden gelen kolonistler kurmuşlardır. Fakat olasılıkla Megaralılara başka yerlerden, özellikle Kalkhedon (Kadıköy) ve Miletos'tan gelen kolonistler de katılmışlardı. Hatta Romalı tarihçi Tacitus (İ.S. yak. 56- 120) kuruluşu Atinalılara bağlar. Bu konuda araştırma yapan Krister Hanell, Byzantion ile Megara arasındaki bağları ortaya koymuştur.

Bir görüşe göre Megaralıların başında kurucu (*oikistes - ktistes*) olarak Byzas vardır; kentin adı da Byzas'tan gelmektedir (Byzas'ın yeri). İstanbul Boğazı ile Byzantion'un kuruluşuna ait mitolojik öykü şöyledir:

Resim 2
Roma İmparatorluğu Dönemi'nde basılmış bir Byzantion sikkesi
Ön yüz: Byzantion'un efsanevi kurucusu Byzas
Arka yüz: Gemi tasviri

Argos kralı Inakhos'un kızı olan Io, aynı zamanda Argos kentindeki Hera tapınağının rahibesidir. Bir gün tanrı Zeus, Io'yu görüp ona aşık olur. Kocası Zeus'un bir başkasına ilgi duyduğunu öğrenen Hera, kıskançlığa kapılarak Io'yu Zeus'tan ayırmanın yollarını arar. Zeus, Io'yu Hera'nın gazabından korumak için onu inek biçimine sokar. Fakat Hera ineğin kendisine verilmesini ister. Io'yu alır ve bin gözlü dev Argos'u başına nöbetçi olarak diker. Zeus da haberci tanrı Hermes'i göndererek devi büyületip öldürtür. Io, devden kurtulmuştur; ama Hera bu kez bir at sineğini musallat eder. Sinek ısırdıkça inek kılığındaki Io'nun canı yanar; Trakya'dan İstanbul Boğazı'na gelir; Boğazı geçerek Asya yakasında kıyıya çıkar. Bu öyküden dolayı İstanbul Boğazı'nın adı, "İnek Geçidi" anlamına gelen "Bosporos" adını alır. Io, antik çağda "Altın Boynuz" (*Khrysokeras*) olarak anılan Haliç'i geçtikten sonra bir kız çocuk dünyaya getirir; adını Keroessa koyar. Keroessa'nın deniz tanrısı Poseidon'dan Byzas adlı bir çocuğu olur. Byzas büyüyünce, annesinin kendisini doğurduğu yerde bir kent kurar. Kentin adı kurucusu Byzas'tan dolayı Byzantion olarak adlandırılır. Byzantion'un sonundaki *-ion* eki yer anlamına gelmekte olup (Byzas'ın yeri) Anadolu'da bu şekilde türetilmiş kent örnekleri vardır. Ayrıca Byzantion adı Trak

kökenlidir. Her ne kadar Byzantion'un kuruluşunda Megaralıların rolü varsa da Trak ve Anadolu öğeleri de bulunduğundan, Byzantion'u salt bir Hellen koloni kenti olarak görmemek gerekir. Kentin kurucusu olarak gösterilen Byzas ise olasılıkla daha geç bir tarih ürünüdür.

Byzantion'un Roma İmparatorluk Dönemi sikkelerinin ön yüzünde, Byzas'ın miğferli ve sakallı büstü ile adı (**BYZAΣ**) yer alır (**Res. 2**). Bu sikkelerin arka yüzünde betimlenen gemi ise, bir görüşe göre, Byzas'ı Megara'dan Byzantion'a getiren gemidir.

Kuruluş Tarihi

Herodotos, Byzantion'un Kalkhedon'dan (Kadıköy) 17 yıl sonra kurulduğunu söylemektedir:

"*... Bu Megabazos... Kalkhedonlular'ın, kentlerini Byzantionlular'dan 17 yıl önce kurmuş olduklarını öğrenmişti.*"

Eusebios ise Byzantion'un kuruluş tarihini İ.Ö. 659/660 olarak vermektedir. Ona göre Kalkhedon İ.Ö. 685 yılında kurulmuştu. Yani Eusebios'a göre Byzantion, Kalkhedon'dan 26 yıl sonra kurulmuş olmaktadır. Eğer Eusebios'un dediği gibi Kalkhedon'un İ.Ö. 685 yılında kurulduğu kabul edilip bu tarihten Herodotos'un söylediği 17 yıl önceye gidilirse İ.Ö. 668 tarihi bulunur. Fakat bu tarihler kesin değildir. Sonuç olarak, Byzantion'un İ.Ö. 7. yüzyılın ortalarında bir tarihte ve Kalkhedon'dan sonra kurulduğunu söyleyebiliriz.

Kalkhedon'dan Sonra Kurulma Nedeni

Byzantion'u kuran Megaralılar, Marmara Denizi'nin kıyılarında Astakos (İzmit), Kalkhedon (Kadıköy) ve Selymbria'yı da kurmuşlardı. Aslında Küçük Asya'nın kuzeyindeki ilk kolonilerin kuruluşunda Miletoslular'ın da damgasının bulunduğunu göz ardı etmemek gerekir. Eusebios, ilk koloninin Astakos

olduğunu söylemektedir. Ona göre, Astakos İ.Ö. 711 yılında kurulmuştur. Fakat Lampsakoslu (Lapseki) Kharon, Astakos'un Kalkhedonlular tarafından kurulduğunu söylemektedir. Dolayısıyla bazı tarihçiler ilk koloni olarak Astakos'u değil, Kalkhedon'u kabul etmektedir.

Megaralılar'ın Byzantion'dan önce Kalkhedon'u kurmaları bir hata mı, yoksa bilinçli bir seçim miydi ? Önce bu durumu bir hata olarak gösteren ve Kalkhedonluları kör olmakla suçlayan antik yazarların sözlerine kulak verelim. İ.Ö. 5. yüzyılda yaşamış tarihçi Herodotos bu konuda şunları söylemektedir:

"*... Bu Megabazos, Hellespontoslular'a unutulmaz bir anı olarak tarihe geçecek bir söz bırakmıştır. Byzantion'da bulunduğu sırada, Kalkhedonlular'ın, kentlerini Byzantionlular'dan 17 yıl önce kurmuş olduklarını öğrenmişti; bunun üzerine Kalkhedonlular'ın o zamanlar kör olmaları gerektiğini söyledi; gözleri kör olmasaydı, ellerinin altında bu kadar güzel bir yer dururken gidip o pek de güzel olmayan bir yeri seçmezlerdi*".

İ.Ö. 1./İ.S. 1. yüzyılda yaşamış Amasyalı coğrafyacı Strabon ise,

"*... bu nedenle, Kalkhedon'un Megaralılar tarafından kurulmasından kısa bir süre sonra Byzantion'u kuran insanlar kâhine danıştıklarında, Apollon onlara 'körlerin karşısındaki yere yerleşmelerini' söyleyerek Kalkhedonlular'ı kör olarak adlandırmıştır. Çünkü onlar söz konusu bölgeye daha erken bir tarihte gelmelerine rağmen, hatalı davranarak, bütün zenginliği ile gözlerinin önünde duran bir memleket yerine, daha fakir bir memleket seçmişlerdi.*"

demektedir. Aynı bilgi Romalı tarihçi Tacitus'ta da (İ.S. c. 56-c. 120) vardır. Görüldüğü gibi, gerek Strabon'da gerekse Tacitus'ta Megaralılar'ın, kentlerini kuracakları yeri Delphoi'daki Apollon Kehanet Ocağı'na danıştıklarını ve "körler ülkesinin karşısı" yanıtını aldıklarını görüyoruz.

Anlaşılan Kalkhedon'un "körler ülkesi" olarak anılması eskiçağda bilinen bir öyküydü.

Byzantion, boğazdaki akıntının yönü, gemilerin yanaşması ya da kıyıya yakın seyretmesi, boğazdaki trafiğin kontrol altında tutulması ve balıkçılık açısından Kalkhedon'a göre daha elverişli bir konumdadır. Tabii bunların en önemlisi Karadeniz ile olan ticaretin kapısı olmasıdır. Karadeniz'in kuzey ve güney kıyılarından Ege dünyasına ihraç edilen malları taşıyan gemiler ya da Ege dünyasından Karadeniz'e gönderilen malları taşıyan gemiler Boğaz'dan geçmek zorundaydılar. Bu nedenle Byzantion bu gemilerden geçiş ücreti alabilir, onların erzak ve diğer gereksinimlerini sağlayabilir ve onlara durup dinlenebilecekleri bir liman vazifesi görebilirdi. Fakat bütün bunlar Karadeniz ticareti ile bağlantılıdır. Bu ticaret yolu ise ancak İ.Ö. 7. yüzyılın ortalarından itibaren önem kazanmıştır. Dolayısıyla, Megaralılar İstanbul Boğazı'na geldiklerinde henüz Karadeniz ticareti önem kazanmamıştı. Farkında olmadıkları bir avantajı değerlendirmeleri çok güçtü. Hatta denebilir ki, Karadeniz kıyılarında ilk koloni kurma girişimlerinde bulunan Miletoslular, o sıralar Karadeniz ile ticaret yapıyor olsalardı ya da Karadeniz ticareti o denli önemli olsaydı, Megaralılar'dan önce onlar Byzantion'u kolonize ederlerdi. Fakat Kalkhedon'un seçilmesinde Megaralılar açısından önemli bir faktör, Kalkhedon yakınındaki Khalkis Adası'nda (Heybeliada) bulunan bakır yataklarıydı. Olasılıkla Kalkhedon'a yerleşen Megaralılar bu adadaki bakırın varlığını biliyorlardı. Nitekim İ. S. 1. yüzyılda yaşamış Plinius'tan ve İ. S. 6. yüzyılda yaşamış Byzantionlu Stephanos'tan Khalkis Adası'ndaki bakır madeni hakkında bilgi ediniyoruz.

Dolayısıyla, bir görüşe göre, Kalkhedon'un seçiminde Khalkis Adası'ndaki bakırın önemli ve öncelikli bir faktörken, Byzantion'un seçiminde Karadeniz ticaretinin kontrol altında tutulmasının önemli bir faktör olduğu anlaşılmaktadır.

Yeni yurt edinmeye çıkan kolonistler için tarım yapabilecek topraklara yerleşmek yeterliydi. İ.Ö. 2. yüzyıl tarihçisi Polybios, Byzantion'un bulunduğu Trakya yakasının Trak kabilelerin saldırıları ve ekili ürünü yağmalamaları olasılığı bulunduğundan güvenli olmadığını söylüyordu. Yelkenli gemilerle Çanakkale Boğazı'ndan (Hellespontos) geçerek Marmara Denizi'ne (Propontis) giren kolonistlerin, doğal koşulların daha elverişli olduğu Anadolu kıyılarını izleyerek İstanbul Boğazı'na vardıkları ve hemen orada Kalkhedon'u kurdukları da ileri sürülmektedir.

Ayrıca, bazı günümüz tarihçilerinin, Megaralılar'ın önce Kalkhedon'u kurmalarını bir hata olarak görmemelerine bir başka kanıt daha vardır: Megaralılar, Kalkhedon'u kolonize ettikten sonra, bunun bir hata olduğunu düşünselerdi, bu hatayı telâfi etmek için fazla vakit kaybetmeden Byzantion'u da kolonize etmek isteyebilirlerdi. Oysa, Kalkhedon'dan sonra Selymbria'yı (Silivri) kolonize etmişler ve en son Byzantion'u kurmuşlardır.

Sonuç olarak, Hellespontos ve Propontis'in kolonizasyonu için iki koloni dalgası görünmektedir: ilk önce (7. yüzyılın ilk yarısından önce) Ionialılar ve bir süre sonra da Megaralılar yeni yurt edinmek, ufak tefek ticaret ve tarım yapabilmek için elverişli yerleri seçtiler. İkinci koloni dalgasında ise (İ.Ö. 7. yüzyılın ortalarından itibaren) Karadeniz ticaretinin büyümesi ve gelişmesi ile ticaret ve Boğaz trafiğinden pay almak faktörü önem kazandı. Bu faktör de Byzantion'un kurulması için önemli bir motivasyon oldu.

Stratejik Önemi

Byzantion'un konumuna ilişkin en ayrıntılı bilgiyi Polybios'tan almaktayız. Polybios, Byzantion'un deniz sayesinde çok güvenli ve zengin bir kent olduğunu söylemektedir. Bunun nedenini şöyle açıklamaktadır:

"...Çünkü deniz bakımından Pontos'un (Karadeniz) ağzını tamamen bloke ettiğinden hiç kimse Byzantionlular'ın rızası olmadan ne Pontos'tan içeri girebilir, ne de dışarı çıkabilir. Öyle ki onlar, Pontos'tan getirtilen ve insanın günlük yaşamda gereksinim duyduğu birçok ürünün ve malın giriş-çıkışını kontrol altında tutuyorlardı... Eğer Byzantionlular Hellenlere karşı dostça davranmamaya niyetlenecek olurlarsa o zaman Hellenler bu ticaretin tamamen dışında kalacaklar ve bu da onlar hesabına hiç de kârlı olmayacaktı. Ve Hellenler eskiden Galatlarla ve özellikle şimdi olduğu gibi Traklarla işbirliği yapmışlardı; aksi takdirde hep birlikte bölgeyi terketmek zorunda kalacaklardı. Çünkü, Boğaz'ın darlığı ve her iki yakasındaki barbarlar yüzünden gemilerimizin Pontos'a girmeleri imkânsız olacaktı. Bizzat Byzantionlular, kentlerinin konumundan fazlasıyla yararlanmaktadırlar; çünkü ihtiyaç fazlası ürünlerini ihraç edebilmekte ve ihtiyaç duydukları ürünleri de en avantajlı koşullarda, hiç tehlikesiz ve güçlükle karşılaşmadan ithal edebilmektedirler; bununla beraber, daha önce de dediğim gibi, diğer toplumlara da büyük hizmetleri dokunmaktadır. Bu yüzden, hayır sahibi bir halk olarak, doğal olarak, Hellenlerce yalnızca şükranla anılmakla kalmayacaklar, fakat barbarların tehlikesi ile karşı karşıya kaldıklarında da herkesten destek göreceklerdir."

Polybios'un yukarıda alıntı yaptığımız pasajından çıkan genel sonuç bir cümle ile şöyle özetlenebilir: Byzantion, stratejik konumu itibariyle Karadeniz ile Ege dünyası arasındaki ticaretin kilit noktasıdır.

Önceleri Boğaz'dan geçişler, yani deniz yolu önemliydi. Fakat giderek Boğaz'ın bir yakasından öte yakasına, yani Trakya'dan Anadolu'ya geçişler de başlayınca, Byzantion'un stratejik önemi iyice artmıştır. Bilindiği üzere ilk önemli geçişi Pers kralı Dareios İ.Ö. 6. yüzyıl sonlarındaki İskit seferi sırasında yapmıştır. Bu konuda tarihçi Herodotos şunları söylemektedir:

"... *Denizi seyreden Dareios geriye döndü ve Samoslu Mandrokles'in yapmış olduğu köprüye doğru yelken açtı. Bosporos'u da gördü ve deniz kıyısına beyaz mermerden iki sütun diktirdi; birine Asur, ötekine Hellen harfleriyle, savaşa götürdüğü halkların listesini yazdırdı; imparatorluğundaki halkların hepsinden götürmekteydi. Bütün bu birliklerin hesabı yapılmıştı; donanmayı saymazsak, atlı ve yaya hepsi yedi yüz bindir; ayrıca altı yüz gemi toplanmıştı. Sonradan Byzantionlular bu sütunları kente taşımışlar ve Ortosia Artemis sunağını yapmışlardır; Asur yazılarıyla dolu bir tek taş Byzantion'daki Dionysos tapınağı için ayrılmıştır. Benim hesabıma göre, Dareios'un Bosporos üzerine kurdurduğu köprü, Byzantion ile Pontos Eukseinos'un ağzındaki tapınağın orta yerine düşer.*"

Pers kralı Dareios'un Boğaz'da kurdurduğu köprüden geç dönem antik kaynaklarda da söz edilmektedir. Örneğin Polybios,

"... *Söylendiğine göre, Dareios İskitlere saldırmak için karşı kıyıya geçeceği zaman Boğaz'ın bu noktasına köprü kurmuştu.*"

demektedir. Kuşkusuz bu köprü, gemilerin yan yana dizilerek üzerlerine hatıllar atılması ile oluşturulmuştu.

Cassius Dio (İ.S. 2/3 yüzyıl), Byzantionlular'ın kentinin konumunun iki kıta ve onlar arasında uzanan deniz açısından çok elverişli olduğunu, Bosporos'un (İstanbul Boğazı) doğal bir savunma oluşturduğunu ve tepelik bir arazide inşa edilmiş olan kentin denize doğru bir çıkıntı yaptığını anlatır.

Boğaz'daki Akıntının Önemi

Polybios, Byzantion'un, elverişli konumunu Boğaz'daki akıntıya borçlu olduğunu söylemektedir:

"... *Akıntı, Asya yakasından tekrar geri gelir ve 'Estias' olarak bilinen Avrupa yakasındaki buruna çarpar; oradan bir kez daha dönerek Asya yakasındaki Bous (İnek) olarak adlandırılan yere gelir. Efsaneye göre burası, Io'nun karşı kıyıya vardıktan sonra*

Resim 3
Roma İmparatorluğu Dönemi'nde basılmış bir Byzantion sikkesinin arka yüzü: İki palamut balığı

karaya ilk çıktığı yerdir. Sonunda, akıntı süratle 'Bous'tan Byzantion'a doğru gider ve kentin yakınında iki kola ayrılır; küçük olan kolu 'Boynuz' olarak adlandırılan körfezin içine girerken, büyük kolu tekrar geri döner. Artık, Kalkhedon'un bulunduğu karşı kıyıya varmak için yeterli gücü kalmamıştır... İşte, Byzantion'u böylesine elverişli, Kalkhedon'u ise elverişsiz yapan gerçek burada yatmaktadır. Her iki kente de şöyle bir bakıldığında, konumlarının eşit olduğu söylenebilir; fakat yine de Kalkhedon'a denizden ulaşmak kolay değildir... Bir defa, Kalkhedon'dan Byzantion'a gemi ile ulaşmak isteyen, aradaki akıntı nedeni ile düz bir rota izleyemeyecektir; dümen 'Bous' ve Khrysopolis'e (Üsküdar) meyledecektir... ve buradan da ister istemez kendilerini Byzantion'a sürükleyen akıntıya teslim olacaklardır. Karşı yakadan deniz yoluyla Byzantion'a ulaşmak aynı derecede kolaydır. Güney rüzgarı ile Hellespontos'tan (Çanakkale Boğazı) gelen gemiler ya da meltem rüzgarı ile Pontos'tan Hellespontos'a seyreden gemiler Byzantion'dan Sestos ve Abydos arasındaki boğazın başlangıcına kadar, Avrupa kıyısı boyunca düz ve kolay bir rota izlerler; ve Byzantion'a dönüş rotası da budur. Fakat Kalkhedon'dan Asya kıyısı boyunca yapılacak yolculuk bunun tam tersidir; çünkü derin körfezin kıyısı izlenmek zorundadır ve Kyzikos'un (Erdek) bulunduğu burun oldukça uzak mesafededir. Hellespontos'tan Kalkhedon'a gidişte de... aynı zorluklar vardır. Bütün bunlar, Byzantion'un deniz açısından niçin elverişli bir konumda olduğunu göstermektedir."

Polybios'un bu pasajından çıkan genel sonuç şöyle açıklanabilir: Boğaz'daki akıntı, gemilerin Byzantion'a daha kolay ulaşmalarını sağlamakta ve gemilerin Byzantion'a daha kolay

ulaşmalarını sağlamakta ve gemiler için bir liman vazifesi görmektedir; Byzantion'dan Karadeniz ya da Çanakkale Boğazı yönüne gitmek de, Kalkhedon'a göre çok daha kolay olmaktadır. Çünkü akıntı Kalkhedon'un aleyhine olduğundan, Kalkhedon Boğaz'daki trafiğin kontrolunu sağlayamamaktadır. Akıntının Byzantion'un lehine olması, kentin Boğaz trafiğini kontrol altında tutmasına olanak vermektedir.

Boğaz'daki akıntının Byzantion için bir başka avantajı ise akıntının, palamutların (*pelamydes*) yönünü Kalkhedon'dan Byzantion'a çevirmesidir.

Balıkçılık

Balıkçılık eskiçağdaki en önemli doğal gelir kaynaklarından biridir. Byzantion kenti de balıklardan sağladığı gelirle refah düzeyini arttırmıştı. Her yıl Boğaz'dan geçerek Karadeniz'den Ege'ye göç eden palamutlar âdeta kentin sembolü olmuştu. Özellikle, 'Altın Boynuz' olarak ün yapan Haliç palamut kaynamaktaydı. Balıkçılığın Byzantion için çok önemli olduğunu bu kentte basılmış olan sikkelerin üzerinde yer alan balıklardan **(Res. 3)** ve balıkçılık ile ilgili araç-gereç **(Res. 4)** tasvirlerinden anlıyoruz. Nitekim Strabon da Boğaz'daki palamutlar için şöyle demektedir:

"... *Fakat karşı kıyıdaki Kalkhedonlular, fazla uzakta olmamalarına rağmen, bu zenginlikten pay alamamaktadırlar; çünkü palamutlar onların kıyılarına yanaşmazlar.*"

Strabon, akıntının palamutları Kalkhedon tarafından Byzantion tarafına sürüklediğini söylemektedir. Strabon dışında başka antik yazarlar da Boğaz'daki balık bolluğundan söz etmektedir.

Resim 4 Roma İmparatorluğu Dönemi'nde basılmış bir Byzantion sikkesinin arka yüzü: Balık kapanı (?)

Byzantion, ayrıca, sahip olduğu Derkos ya da Delkos (Terkos) Gölü ile Daskylitis Gölü'nden de (Manyas) balık elde ediyordu. Derkos Gölü'nde -daha geç dönemdeki bir kayıta göre- yılda 100.000 kg. balık avlanabilmekteydi. Balıkçılık o derece önemli bir sektördü ki Aristoteles, *Politika* adlı eserinde toplumdaki sınıflardan söz ederken verdiği örnekler arasında Byzantion'daki balıkçıları da saymaktadır. Strabon ise Byzantion'un balıkçılıkta dünyada ikinci olduğunu söylemektedir.

Byzantion'un Roma İmparatorluğu döneminde basmış olduğu sikkelerde bazen yan yana iki palamut balığı, bazen de iki palamut balığı arasında bir yunus betimlenmiştir (Res. 11). Palamut balıkları şu imparator ve imparatoriçelerin sikkelerinde karşımıza çıkmaktadır: Caligula, Traianus, Plotina, Sabina, II. Faustina, Lucilla, Crispina, Iulia Domna, Caracalla, Geta, Diadumenianus, Iulia Maesa, Iulia Mamaea, Volusianus ve Salonina.

Tarım

Byzantion'un toprakları da çok verimliydi. Ekim yapıldığında iyi ve kaliteli ürün alınıyordu. Fakat Byzantionlular, tarlalarının Traklar tarafından yağmalanmasından korktukları için rahatça ekim yapamıyorlardı. Polybios bu durumu şöyle anlatmaktadır:

"*... çünkü, verimli bir memlekete sahip olan toprak sahiplerinin, toprağı iyi bir şekilde ektiklerinde, iyi ürün almaları mümkündü; fakat barbarlar saldırdığında ürünün bir kısmını tahrip ediyorlar, bir kısmını da beraberlerinde götürüyorlardı; çektikleri bunca zahmet ve yaptıkları*

Resim 5
Byzantion sikkesinin arka yüzü: Üzüm salkımı

masraftan başka bir de güzelim ürünlerinin gözlerinin önünde yok oluşunu görmek, Byzantionluların kızgınlık ve öfkelerini arttırıyordu."

Byzantion'un ilk gümüş sikkelerinde yer alan sığır da, kentin sığır yetiştirdiğine bir kanıttır. Ayrıca, Hellenistik ve Roma Dönemi sikkelerinde tarım ve bereket tanrıçası Demeter, elinde bereket boynuzu ile betimlenmiştir. Sikkelerde üzüm salkımı (Res. 5) ve buğday ölçeğinin yer alması bağcılık ve buğday ekiminin önemine işaret eder.

Altın Boynuz ya da Haliç

Altın Boynuz, İstanbul ile Beyoğlu'nun bulunduğu platoları ayıran Haliç'e eskiçağda verilmiş bir addır. Yukarıda sözünü ettiğimiz kentin en önemli doğal zenginliğini oluşturan palamut balıklarının en yoğun bulunduğu ve yakalandığı yer de Altın Boynuz (Khrysokeras/Chrysoceras) idi. Haliç'e boynuz dendiğini pek çok antik yazardan biliyoruz. Strabon, Haliç'i geyik boynuzuna benzetir. İ.S. 1. yüzyıl Latin yazarı Yaşlı Plinius ise Haliç'ten "Altın Boynuz" olarak söz ederek, niçin o şekilde adlandırıldığını da söyler:

"... Marmara Denizi'ni Karadeniz'e bağlayan Trakya Boğazı'nda (İstanbul Boğazı), Avrupa ve Asya'yı ayıran Boğaz'ın en dar yerinde, Asya yakasındaki Kalkhedon yakınında, dipten yüzeye doğru suyun arasından parıldayan şahane beyazlıkta bir kaya vardır. Palamutlar bu kayayı birden bire karşılarında görünce her zaman ürkerler. Sürü halinde dosdoğru karşı taraftaki Byzantion burnuna (Haliç'e) yönelirler. Buranın "Altın Boynuz" olarak anılmasının nedeni de budur. Sonunda tümü Byzantion'da yakalanır."

Plinius, Haliç'e (Keras) Altın Boynuz denmesinin, bu körfezde kaynayan balıklardan dolayı olduğunu söylemektedir. Keza, Strabon da akıntının palamutları sürü halinde Haliç'e

girmeye zorladığını ve dar bir alanda elle bile yakalandığını söylemektedir. Antikçağın içi meyve dolu bereket boynuzu (cornucopiae), Byzantion'da içi palamut dolu bereket boynuzuna dönüşmüştü. Altın ile anlatılmak istenen, palamut balıklarından başka birşey değildir.

Kentteki Yapılar ve Surlar

Byzantion, kuruluşundan itibaren sürekli yerleşim görmüş ve gelişmiştir. Eskiçağın Byzantionu Bizans döneminde ya da Orta Çağ'da Constantinopolis / Konstantinoupolis, Osmanlı döneminde Konstantiniye / Kostantiniye (ve bir ara İslambol) ve Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluşuyla beraber İstanbul olarak günümüze kadar yoğun bir iskâna sahne olmuştur. Bu nedenle kentin Bizans öncesi yapılarını ortaya çıkarmaya yönelik arkeolojik kazı çalışmaları yapmak oldukça güçtür, hatta bazen imkânsızdır. Bizans dönemi yapıları kısmen ayaktadır ve kazı çalışmaları için elverişli durumdadır. Eskiçağ (Hellenistik ve Roma dönemi) yapıları ise toprak altındadır ve iskâna maruz kaldıklarından buralarda kazı yapmak hemen hemen imkânsızdır. Ancak, antik kaynaklardan (özellikle Ortaçağ kaynakları) Eskiçağ Byzantionu'ndaki yapılar hakkında bilgi edinebilmekteyiz.

Byzantion'un ilk çekirdeğini oluşturan yer bugün Topkapı Sarayı ve Ayasofya'nın bulunduğu alandır. Topkapı Sarayı'nın bulunduğu yer (Sarayburnu - *Bosporios akra*), kentin akropolisidir. Akropolis'te Zeus, Apollon, Artemis ve Aphrodite tapınakları yer alıyordu. Herodotos, Artemis Orthosia ve Dionysos tapınaklarından söz etmektedir. Diğer tapınaklar arasında Athena Ekbasia'ya, Poseidon'a, Rhea ve Tykhe'ye ait tapınakları sayabiliriz. Sarayburnu'nun ucunda Poseidon tapınağı ile Ge Anesidora ve Kore'nin *temenos*'u bulunuyordu.

Byzantionlu Dionysios ve Hesykhios, kentteki gymnasionlardan ve sarnıçlardan söz etmektedirler. Keza Byzantionlu Dionysios ve Cassius Dio kentin limanlarından da bahsetmektedirler. Limanlar zincirlerle kapatılmıştı ve dalgakıran mevcuttu. Adı bilinenler Prosphorion ve Neorion limanlarıdır. İ.S. 4. yüzyılda ise biri Kadırga öteki Yenikapı'da olmak üzere iki yeni liman inşa edilmiştir. Ksenophon ve Zosimos'da dört sütunlu galeri ile çevrili bir agoradan da söz edilmektedir. Malalas bu agoranın içinde Helios'un heykelinin bulunduğunu söylemektedir. Yine Ksenophon Thrakion olarak adlandırılan büyük bir meydan olduğunu bildirmektedir:

"*... Thrakion meydanı denen yer düz ve üzerinde bina bulunmadığı için böyle bir toplantıya pek uygundu.*"

"*... Bu adamlar hazırlıklarını tamamladıktan sonra, gece vakti, Thrakion denen meydana giden kapıyı açıp Alkibiades ile ordusunu içeri soktular*".

Thrakion'un kuzeyinde ise Hesykhios'un sözünü ettiği Strategion adı verilen, üst düzey devlet yöneticilerinin oturduğu bir alan vardı.

Roma imparatorluk döneminde kent, sarayburnu ile sınırlı kalmayıp daha da genişlemiştir. İmparator Hadrianus döneminde (İ.S. 117-138) bir su kemerinin inşasına başlandığını biliyoruz. Bu arada Hippodrom'un da inşasına başlanmış, ancak bu yapı Constantinus zamanında bitirilmiştir. Kentte Septimius Severus döneminde inşa edilmiş bir tiyatro da vardı. Kaynaklar, Severus'un, Zeuksippos Hamamını inşa ettirdiğini de bildirmektedir. En önemli hamam yapısı ise Roma öncesi dönemde inşa edilmiş olan Strategion yakınındaki Akhilleus Hamamı idi. Fakat bu yapılardan günümüze hemen hiç bir şey kalmamıştır.

Byzantion olasılıkla en erken dönemlerden beri surla çevrilmişti; ancak bu surlardan da günümüze hiç bir iz ulaşmamış-

tır. Pausanias, Cassius Dio, Byzantionlu Dionysios, Kodinos ve Herodianus bu surlardan söz etmektedir. Miletoslu Hesykhios surların Poseidon ve Apollon'un yardımıyla kentin kurucusu Byzas tarafından inşa edildiğini söylemektedir. Pausanias, Byzantion'u iyi tahkim edilmiş bir kent olarak tanımlamaktadır. Cassius Dio, Byzantionluların surlarının çok güçlü olduğunu, siperliklerin iri kare taş bloklardan inşa edilerek tunç levhalarla birbirine tuturulduğunu, üstü kapalı bir seyirdim yolunun bulunduğunu ve düzensiz aralıklarla yerleştirilmiş çok sayıda kulesi olduğunu anlatmaktadır. Dio, surların kara tarafındakilerin yüksek, deniz tarafındakilerin ise Boğaz'ın hemen dibinde kayaların üstüne inşa edilmiş olduklarından alçak olduğuna da dikkati çekmektedir. Yine Dio'da bu surların üzerine konuşlandırılmış savunma silahlarından söz edilmektedir ki bu gerçekten çok ilginç ve önemli bir konudur. Yaklaşan düşmana bazı makinelerle iri taşlar ve mızraklar fırlatıyorlardı. Bizans imparatoru Iustinianus'un (İ.S. 527-565) döneminde yaşamış olan Byzantionlu Dionysios, kenti çevreleyen sur duvarının uzunluğunun 35 *stadion* (yaklaşık 6.5 km.) olduğunu, bunun 5 *stadion*'luk kısmının (yaklaşık 1 km.) kara tarafında bulunduğunu söylemektedir. Sur üzerinde 27 kule bulunmaktaydı. Dio, Trakya Geçidi'nden denize doğru uzanan yedi kulenin akustik düzeninin mükemmel olduğunu, bunlardan birinden bağırıldığında, sesin sırayla yedinci kuleye değin yankı yaparak gittiğini aktarmaktadır. Kodinos ise Byzantion'u çeviren sur duvarının güzergâhını vermektedir. İmparator I. Constantinus, Byzantion'u Roma'nın yeni başkenti olarak seçtikten sonra, burada imar faaliyetlerinde bulunmuş, kenti anıtlarla donatmıştır. Bugünkü Çemberlitaş'ta yaptırdığı ve kendi adını taşıyan Forum'da, üzerinde kendi heykeli olan porfirden bir anıt diktirmiştir. Daha Bizans döneminde tahrip olan anıt, çok sonraları etrafı demir çemberlerle sağlamlaştırılarak günümüze kadar yalnızca sütun halinde gelmiştir. Constantinus, bugünkü Sultanahmet Meydanı ile Marmara Denizi kıyısı

arasında kalan alanda Büyük Saray'ın (Palatium Magnum) inşasını başlatmış; hippodromun inşasını da tamamlatmıştır. Hippodrom'da yer alan anıtlar arasında, Hellenlerin Perslere karşı kazandıkları Plataia zaferinden sonra Delphoi'daki Apollon tapınağına armağan ettikleri birbirine sarılmış üç yılan başı üzerinde duran kazan da vardır. Bu anıt kazan bugün "burmalı sütun" olarak bilinmektedir.

İstanbul'un Çemberlitaş, Beyazıt ve Laleli semtlerinin yayıldığı alan antik kentin nekropolünü (mezarlık) oluşturmaktaydı. Fakat yapılan çalışmalardan ve ele geçen eserlerden nekropolün esas olarak Hellenistik ve Roma dönemlerine ait olduğu anlaşılmıştır; Adliye binasının bulunduğu kesimde ise İ.Ö. 6. yüzyıla inen izlere rastlanmıştır.

Başka Kentlerle İlişkileri

Sikkelerden anlaşıldığına göre Byzantion, İ.Ö. 5. yüzyıl sonlarından başlayarak karşı kıyıdaki Kalkhedon (bugün Kadıköy ilçesi) ile dostça ilişkiler içine girmiştir. Her iki kentin ilk dönem sikkelerinde ön yüz tipleri aynıdır: her ikisi de sikke tipi olarak sığırı seçmiştir. Sığır, Byzantion sikkelerinde yunus üzerinde, Kalkhedon sikelerinde ise buğday başağı üzerinde durmaktadır. Ayrıca, İ.Ö. 2. yüzyılda bu dostluk öylesine ilerlemiştir ki tip dışında bu kez kentler, kendi adlarını sikke üzerine yan yana koymuşlardır. Byzantion'un komşularıyla dostça ilişkileri Roma İmparatorluk döneminde de sürmüş, bu kez Nikaia (İznik) ve Bizye (Trakya'daki Vize) ile ittifak/dostluk (homonoia) sikkeleri basılmıştır. Nikaia ile Trebonianus Gallus, Volusianus, I. Valerianus, Gallienus ve Macrinus dönemlerinde; Bizye ile I. Philippus döneminde homonoia sikkeleri

Resim 6 Bizye-Byzantion homonoia sikkesi

basılmıştır (Bizye ile olan, Bizye'de basılmıştır. **Res. 6**). Bu sikkelerin bazılarında sikke tipi olarak palamut balıkları seçilmiştir.

Din

Byzantion'da kutsanan tanrı ve tanrıçalar ile Byzantion'un kolonize edilmesinde en büyük pay sahibi olan Megara'daki tanrı ve tanrıçalar arasında bir bağ kurmak mümkündür. Nitekim, K. Hanell'in çalışmaları bunu net bir şekilde ortaya koymuştur. Megara'nın kurduğu kolonilerde Apollon ve Artemis'in birlikte tapım gördüğü görülmektedir. Bu, Byzantion'da da böyledir. Ayrıca, Artemis'in (*Phosphoros* adı altında) Hekate ile özdeşleşterilmiş olduğu anlaşılmaktadır. Ana kent Megara'da kutsanan Demeter ve Herakles, Byzantion'da da kutsanıyordu. Fakat en önemli tanrılar Apollon ve Artemis idi. Bu iki tanrı birlikte tapım görmekle birlikte, Artemis tek başına da tapım görmekteydi. Ayrıca kentte birer tapınaklarının bulunduğu Zeus, Aphrodite, Athena, Dionysos ve Serapis de kutsanan tanrılar arasındadır. Antik kaynakların yanı sıra sikkeler de Byzantion'da kutsanan tanrı ve tanrıçalar hakkında bilgi vermektedir. Poseidon'un kentin sikkelerinde çok sık betimlenmiş olması onun önemine işaret etmektedir (**Res. 7**). Ayrıca Dionysos, Athena, Apollon, Artemis ve Demeter Byzantion'un Hellenistik ve Roma imparatorluk dönemi sikkelerinde karşımıza çıkmaktadır. Tanrı ve tanrıçalar dışında Akhilleus ve Aias gibi kahramanların da Byzantion'da saygın bir yeri olduğu antik kaynaklarda geçmektedir.

Resim 7
Deniz Tanrısı Poseidon

İdari Yapı, Toplum ve Ekonomi

Bir Megara kolonisi olan Byzantion'u bu statüsüyle bir "apoikia" olarak adlandırmak gerekmektedir. Megara'nın diğer kolonilerinde en yüksek devlet görevlisi (eponym magistrat = yıla adını veren yüksek devlet memuru) "basileus" olmasına karşın, Byzantion'da "hieromnamon" idi. Devletin en yüksek diğer görevlileri ise strategion'da oturan strategoslar'dır. Byzantion'un, üyelerinin "pentekaideka" olarak adlandırıldığı bir meclisi vardı.

Byzantion'da tam hukuka sahip vatandaşların yanı sına *metoikoi* olarak adlandırılan özel statüye sahip yabancılar da yaşıyordu. Aristoteles'e atfedilen *Oikonomika* adlı eserde bunlardan söz edilmektedir. Kentte ikâmet eden özel statüye sahip yabancılar toprak sahibi olamıyorlardı. Yine aynı eserden öğrendiğimize göre Byzantionlular ekonomik kriz dönemlerinde devlet arazilerinden ekili olan toprakları belli bir süre için, boş arazileri ise süresiz kiraya veriyorlardı. Mallarına el konulan din adamlarına ise gymnasion, agora ve liman civarındaki devlete ait diğer kamu arazileri veriliyordu.

Aristoteles'ten, Byzantion'daki bazı meslek grupları hakkında da bilgi sahibi olabiliyoruz: balıkçılar, tuz tüccarları, hokkabazlar, medyumlar, büyücüler vb. Bu kişiler kazançlarının üçte birini vergi olarak veriyordu. İstanbul ve civarında ele geçen Hellenistik döneme ait mezar taşlarında bir astronom, bir ebe ve Byzantion'da görev yapan Mylasa'lı (Milas) bir yargıcın adı geçmektedir.

Yine Aristoteles'ten öğrendiğimize göre, Byzantionlular ekonomik kriz dönemlerinde devlet arazilerini kiraya vermelerinin yanı sıra, o sırada Karadeniz'de seyr-ü sefer halinde olan ticaret gemilerini de geri çağırıyorlardı. Balıkçılık ve tarımın Byzantion ekonomisi için önemli gelir kaynaklarını oluşturduğundan, Boğaz'dan geçen gemilerden aldığı gümrük vergisi ile ekonomik durumunu güçlendirdiğinden daha önce

söz etmiştik. Polybios, Karadeniz ile Ege dünyası arasındaki ithalat-ihracat hakkında şunları söylemektedir:

"... *Şurası tartışılmaz bir gerçektir ki ihtiyaç maddeleri bakımından en bol ve en iyi kalitede sığır ve köle Pontos'daki memleketlerden sağlanmaktadır. O memleketlerden sağlanan lüks maddeler arasında bol miktarda bal, balmumu ve kurutulmuş balık vardır; onlar da bizin memleketlerimizin ihtiyaç fazlasını ürünlerini, (yani) zeytinyağı ve her tür şarap alırlar. Buğday ise her iki tarafça hem alınmakta hem de satılmaktadır; biz ihtiyaç duyduğumuzda onlar bize satmakta, onlar ihtiyaç duyduğunda da biz onlara satmaktayız.*"

Boğaz üzerinde yer alan Byzantion gibi bir kentin ekonomik gelişmesi, bu ticaret trafiği ile doğru orantılı olarak gelişiyordu.

Sikkeler

Byzantion, kuruluşundan ancak yaklaşık 250 yıl sonra sikke basmaya başlamıştır. Geç basmasının nedeni olarak, İ.Ö. 7.-6. yüzyıllarda Pontos (Karadeniz) ile olan ticarette sikke yerine değiş-tokuş sisteminin egemen olması ve yine İ.Ö. 6.-5. yüzyıllarda Kyzikos altın staterlerinin, bugünün Amerikan doları gibi o bölgede tek geçer akçe olması gösterilmektedir.

Antik kaynaklarda (Aristophanes) Byzantion'un İ.Ö. 5. yüzyıl sonlarında demir sikke basıldığı söylenir; fakat günümüze kalmış örnek yoktur.

Byzantion'un ilk gümüş sikkeleri İ.Ö. 5. yüzyıl sonlarına ya da İ.Ö. 4. yüzyıl başına tarihlendirilmektedir. Bu ilk sikkelerin basımında iki ağırlık sistemi kullanılmıştır: Rhodos ve Pers. Bu sistemlerde basılan sikke birimleri tetradrahmi, drahmi, hemi-drahmi, birbuçuk obol ve hemi-obol'dür. Byzantion'un bu ilk dönem gümüş sikkelerinin **(Res. 8)** ön yüzünde yunus üstünde ayakta duran bir sığır betimi vardır. Arka yüzde ise

Resim 8
Byzantion sikkesi
Ön yüz: yunus üstünde sığır
Arka yüz: yeldeğirmeninin kolları şeklinde incus

yel değirmeninin kolları şeklinde bir çukurluk (incus) yer alır. Kentin adının ilk iki harfi (ΒΥ) yine ön yüzdedir. İlk harf (Β) Konrinthos alfabesinde kullanılan beta'dır. P. W. Newskaja, bu harfin kullanılışını, kentin kuruluşunda Korinthoslular'ın da rolü olduğuna bağlamaktadır. Fakat Byzantion sikkeleri üzerinde bir çalışma yapan E. Schönert-Geiss, bunun doğru olmadığını, beta'nın arkaik formunun, yalnızca, Megara ile Korinthos alfabesi arasındaki benzerlikten kaynaklandığını söylemektedir. Bu nedenle bu harfin Byzantion'un yerel betası olduğunu söylemek daha doğrudur. Byzantion'un sığır tipi taşıyan ve İ.Ö. 5. yüzyılın sonunda basılmaya başlanan bu sikkeleri, olasılıkla, İ.Ö. 340/339'da, Makedonya kralı II. Philippos'un kenti kuşatmasından sonra son bulmuştur. Bu arada, Byzantion ile Kalkhedon sikkelerinin ön yüz tiplerinin benzerliğinden, iki kent arasında bir sikke darp anlaşması olduğu sonucu çıkarılabilir (Kalkhedon sikkelerinde ön yüzde buğday başağı üstünde sığır betimi vardır). I. N. Svoronos, Byzantion sikkeleri üzerindeki tipin seçilme nedenini Io mitolojisiyle ilgili görmekte ve hayvanı "inek" olarak tanımlamaktadır. Fakat E. Schönert-Geiss bu teze katılmamaktadır; ona göre yunus, olasılıkla denizcilik ve

balıkçılığı, sığır da tarım ve hayvancılığı temsil ediyordu; bu iki hayvanın Byzantion için önemi vurgulanmak istendiğinden sikke tipi olarak seçilmişlerdi.

Byzantion'un İ.Ö. 5.-4. yüzyıl bronz sikkelerinde inek betiminin yanı sıra Athena, Apollon ve Demeter gibi tanrı/tanrıça başları da yer alır. Sikkelerin arka yüzlerindeyse daha çok deniz ile ilgili tipler seçilmiştir: Deniz tanrısı Poseidon'un üç çatallı asası (trident) veya üç yunus; bu sikkelerde de gerek ön yüzde gerek arka yüzde kentin adını işaret eden (ΥΤΥ) bulunur.

Bu arada, Byzantion'un Batı Anadolu'da kurulan bir ittifakın üyesi olarak İ.Ö. 4. yüzyılda sikke bastığını görüyoruz. Yazılı kaynaklardan herhangi bir bilgi alamadığımız bu ittifak/birlik hakkındaki yegâne bilgiyi sikkelerden sağlamaktayız. Atinalı Amiral Konon'un komuta ettiği Pers donanmasının, Sparta donanmasını İ.Ö. 394'te Knidos açıklarında bozguna uğratmasından bir süre önce, bazı batı Anadolu kentleri (Byzantion, Kyzikos, Ephesos, Samos, Knidos, Rhodos, Iasos ve belki Lampsakos) tarafından oluşturulan deniz birliğine Byzantion da üye idi. Birliğin (*symmakhia*) Pers sistemine göre bastığı sikkelerin ön yüzünde yılanlarla boğuşan çocuk Herakles ve ΣΥΝ kısaltması (ΣΥΝΜΑΧΙΚΟΝ = "müttefiklerin sikkesi") yer almaktadır. Arka yüzde ise her kentin kendi tipi bulunuyordu; bu nedenle Byzantion da yine yunus sırtında ayakta duran sığır tipini kullanmıştır (**Res. 9**). Bu sikkelerin basılma tarihi genellikle ön yüzdeki Herakles tipinin seçimi ile açıklanmak istenmektedir. Bir görüşe göre Birlik, Atinalı amiral Konon'un İ.Ö. 394'te Sparta donanmasını Knidos (Datça) açıklarında bozguna uğratmasından bir süre önce, Sparta karşıtı olarak kurulmuştu. Bir başka görüş ise Birliğin, Peloponnesos Savaşı sonlarında Sparta tarafından Atina karşıtı olarak kurulduğu şeklindedir. İlk görüşü savunanlara göre sikkeler, Konon'un zaferiyle bölgedeki kentlerin Sparta

Resim 9
Byzantion sikkesi
Ön yüz: yılanlarla boğuşan çocuk Herakles
Arka yüz: yunus üstünde sığır

boyunduruğundan kurtulmalarını simgeliyordu. Çünkü sikkelerin ön yüzündeki yılanlarla boğuşan Herakles tipi, onlara göre, yılanların saldırısına uğramış ve zor durumda kalmış Herakles'i göstermektedir. İkinci görüşü savunanlara göre ise ön yüzdeki Herakles tipi, Peloponnesos Savaşı'ndan galip çıkan Sparta'nın, Atina'ya karşı kazandığı üstünlüğü simgelemek için konmuştu. Çünkü Herakles bir Dor, yani Sparta kahramanıydı.

Gümüşten basılmış olan ittifak sikkelerinin birimi belirsizdir. Ağırlık esas olarak 11.00-11.30 gr. civarındadır. Bu, Khios ağırlık sisteminde 3 drahmi yapmaktadır. Khios sistemi o dönemde yaygındı. Her ne kadar 3 drahmi normal bir birim değilse de, bu olay için, yani ittifak için basılmış ve kullanılmış olabilirdi. Çünkü 3 drahmi, 2 Pers siglosuna eşitti. Pers ağırlık sistemi yalnızca bazı Hellen kentleri tarafından kullanıldığından değil, fakat aynı zamanda Pers politikasının desteklenmesinden, yani yardımların Pers parası ile (*dareikos* ve *siglos*) ödenmesinden dolayı da önemliydi.

Trakya kralı Lysimakhos (İ.Ö. 306-281) döneminde bağımsız bir kent olan Byzantion'da, kralın ölümünden sonra onun

adına sikke basılmıştır. Sikkelerin arka yüzünde yer alan BY harfleri, Byzantion'un adını işaret etmekte olup sikkelerin Byzantion'da basıldığını göstermektedir. O. Mørkholm'un bu konudaki saptamaları şunlardır: "Lysimakhos'un ölümünden sonra onun adını taşıyan sikkelerin en önemli üreticisi kuşkusuz Byzantion'du. Ancak bu kenti, Bosporos'un Asya yakasında yer alan komşusu Khalkedon'la birlikte ele almak gerekmektedir. Bu iki müttefik kentteki gelişmeler 2. yüzyıl içlerine kadar paralel gitmektedir. Her ikisinin de ilk Lysimakhos sikkeleri 270'lere tarihlendirilmektedir. Khalkedon'un ilk gümüş sikkelerinden birkaçı (tetradrahmi ve drahmiler) kentin adını taşırken, aynı dönemde basılmış altın staterlerde Lysimakhos'un unvanı ve adı bulunmaktadır... Byzantion ve Khalkedon'da Lysimakhos sikkelerinin basımı, otonom gümüş sikkelerin tedavüle çıktığı İ.Ö. c. 235 tarihine kadar sürdü ve bu tarihte aniden kesildi."

Yine Mørkholm'un sözünü ettiği gibi, İ.Ö. 3. yüzyıl ortalarında Byzantion'a önemli miktarda Ptolemaios tetradrahmisinin gelmiş olduğunu görüyoruz. "Bilemediğimiz bir nedenden dolayı, farklı ağırlık sisteminde basılmış olsalar da, bu sikkelerin tedavüle girmesine karar verilmişti. Neticede, sikkelere, içerisinde kentin adını işaret eden inisiyalin yanı sıra, bir magistrat inisiyalinin ya da monogramının bulunduğu kontrmarklar vurulmuştu. Burada, II. Ptolemaios' un maddi bir yardımı mı söz konusuydu, yoksa normal bir şekilde ticaret yoluyla mı gelmişlerdi, bunu bilemiyoruz."

Byzantion'da İ.Ö. 3. yüzyılda Fenike ve Attika sisteminde gümüş sikkeler basılmıştır. Fenike sisteminde birimler tetradrahmi ve dokuz obol değerindeki sikkelerdir. Attika sisteminde ise oktobol basılmıştır. Fenike sisteminde ön yüz tipi bereketi simgeleyen tanrıça Demeter başı, arka yüz tipi kayada oturan Poseidon'dur; Attika sisteminde ise ön yüzde deniz tanrısı Poseidon başı yer alırken, arka yüzde gemi pruvası yer

alır. Kentin adının ilk harfleri Fenike sisteminde yine (𐤁𐤉) iken, biraz daha geç bir tarihe ait olan Attika sisteminde ilk harf (yerel beta) normal betaya dönüşmüştür: BY. Artık sikkelerde, sikke basımından sorumlu memur (magistrat) adları da görülmeye başlar.

Byzantion İ.Ö. 3. yüzyılda, gümüş sikkelerin yanı sıra bronz sikkeler de basmıştır. Bu sikkelerin ön yüzlerinde deniz tanrısı Poseidon, bağcılık ve şarap tanrısı Dionysos, bereket tanrıçası Demeter ve ışık tanrısı Apollon'un başları, arka yüzlerinde ise üç çatallı asa (trident), ayakta Poseidon, bereket boynuzu (cornucopiae), obelisk, üç ayaklı kazan ve gemi pruvası yer alır. Bronz sikkelerde kentin adı bazen tam olarak da yazılıdır: **BYZANTIΩN.**

O. Mørkholm, Byzantion ve Kalkhedon kentlerinin, sikkeleri üzerine kontrmark (damga) vurarak piyasaya sürdüklerini hatırlatmaktadır: "İ.Ö. 3. yüzyılın ikinci yarısında Byzantion ve Khalkedon kentleri, daha önce bastıkları Attika ağırlığındaki posthumus Lysimakhos sikkelerinden daha düşük ağırlıkta yeni bir sikkeyi piyasaya sürmüşlerdi. Bu iki önemli ticaret kentinde kullanılması planlanan söz konusu yeni sikkeler basılır basılmaz, Byzantion veya Khalkedon kontrmarkını taşımayan Attika ağırlığındaki sikkelerin kullanımı da yasaklanmıştı. Yabancı tüccarlar ellerindeki gümüş sikkeleri ya yerel sikkelerle değiştirmek ya da komisyon karşılığında kontrmark vurdurmak zorundaydı. Bu durum, özellikle Rhodosluların karşı çıkması üzerine, Byzantion'da kısa sürdü."

Byzantion, İ.Ö. 2. yüzyılda gümüş kistophorlar da basmıştır. Bunların ön yüzünde Athena başı, arka yüzünde üç çatallı asa üstünde sığır, BY kısaltması ve memur adı vardır.

İ.Ö. 2. yüzyıla ait önemli bir sikke grubu da, Byzantion ile Kalkhedon'un ortak bastırdıkları bronz sikkelerdir. Bu sikkel-

erden, iki kent arasında bir anlaşmanın olduğunu anlamaktayız. Sikkelerin ön yüzlerinde yine akıl ve zanaatın tanrıçası Athena, Demeter, Apollon ve Poseidon gibi tanrı ve tanrıça başları; arka yüzlerinde de sığır, kayada oturan Poseidon, üç ayaklı kazan, gemi pruvası, ayakta duran Athena tipleri yer alır. Sikkelerin, iki kentin ortak darpları olduğunu arka yüzlerinde yer alan iki kentin adından anlıyoruz: **BYZAN–KAΛXA**.

Byzantion'un, Roma imparatorluğu döneminde Augustus (İ.Ö. 27-İ.S. 14) ve Tiberius (İ.S. 14-37) adlarına bastığı sikkeler gümüştür. Bronz sikkeler imparator Caligula (İ.S. 37-41) ile başlayıp, İ.S. 268'te Gallienus ile son bulmaktadır. Kentin adı önce olduğu gibi kısaltma (BY) değil, tam olarak Hellence yazılmaktadır: **BYZANTIΩN**. Sikkelerin ön yüzünde Roma imparatorlarının portreleri ve adları yer alırken, arka yüzünde Byzantion ile ilgili tipler yer alır. En çok betimlenen tipler, palamut balıkları (**Res. 3 ve 11**) ve balık kapanlarıdır (sepetleri) (**Res. 4**). Bu kapanlardan bazıları, diğerlerinden biraz daha farklı olduklarından, meşale olarak da yorumlanmaktadır. Ayrıca, bugünkü Türk bayrağında yer alan hilâl ve yıldız motifi de, neredeyse günümüzden 2000 yıl öncesinde Byzantion sikkelerinde severek kullanılmıştı (**Res. 10**). Bu motif de olasılıkla Megaralılar aracılığıyla Byzantion'a getirilmişti. Byzantion, Roma imparatorluğu döneminde (İ.S. 1.-3. yüzyıllar) ön yüzlerinde Roma imparatorlarının büstlerinin olmadığı sikkeler de basmıştır. Pseudo-otonom (sözde otonom/özerk) olarak tanımlanan bu grup sikkelerin ön yüzlerinde daha ziyade Apollon, Artemis, Poseidon, Hermes, Herakles, Demeter ve Dionysos gibi kentte kutsanan tanrı ve tanrıçaların başları,

Resim 10 Roma İmparatorluğu Dönemi'nde basılmış bir Byzantion sikkesinin arka yüzü: Hilal ve yıldız

arka yüzlerinde ise bu tanrılarla ilgili tipler yer almaktadır. Bu grup içinde yer alan ilginç bir emisyon da, ön yüzde Byzantion'un efsanevi kurucusu Byzas'ın miğferli ve sakallı büstü ile adının (**BYZAΣ**) yer aldığı bronz sikkelerdir (**Res. 2**). Bu sikkelerin arka yüzünde betimlenen gemi ise, bir görüşe göre, Byzas'ı Megara'dan Byzantion'a getiren gemidir.

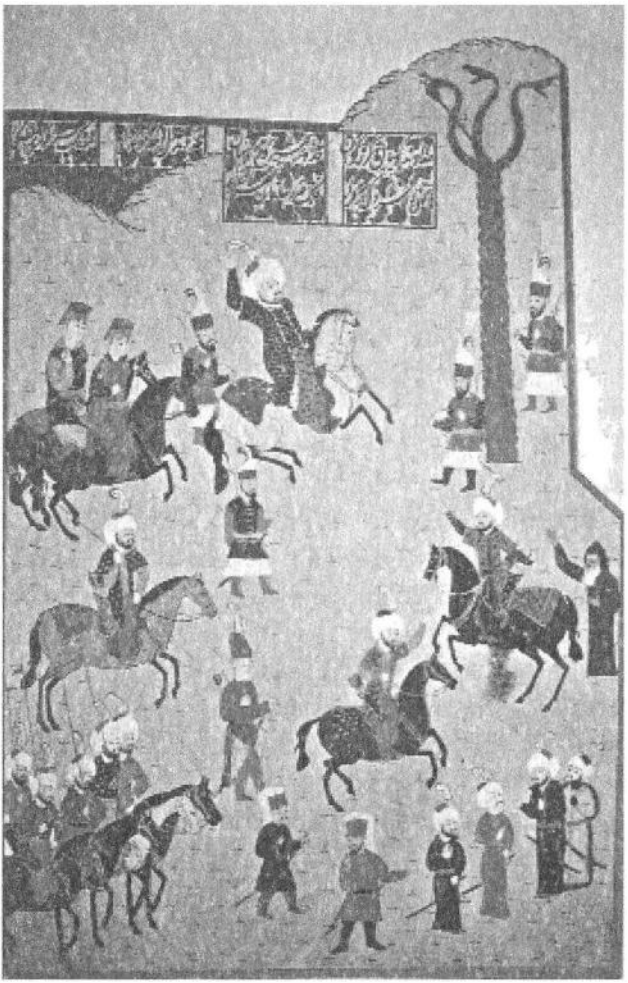
Siyasal Tarihi

Byzantion, kurulduğu andan itibaren Trak kabilelerinin saldırılarına maruz kalmıştır. Trakların bu saldırıları birçok antik yazar tarafından aktarılmaktadır. Dareios, İskitlere karşı yaptığı sefer sırasında (İ.Ö. 6. yüzyıl sonları) Anadolu'dan Trakya'ya İstanbul Boğazı'ndan ve Byzantion'un yakınından geçmiş ve hem Byzantion hem de Kalkhedon Perslerin kontroluna girmişti. Dareios'un seferi sırasında onu destekleyenlerden birisi de Byzantionlu Ariston idi. Bir ara Byzantion ve Kalkhedon Perslerden kurtulmak için girişimde bulundularsa da, Megabazos'un yerine geçen Pers komutanı Otanes, her iki kente yeniden boyun eğdirdi. İ.Ö. 500'de başlayan Ionia Ayaklanması sırasında Sardes'in Ionialılarca ele geçirilmesinden sonra, Ionialılar Byzantion ve Kalkhedon ile bölgedeki diğer kentleri ele geçirdiler. Herodotos'tan öğrendiğimize göre Lesboslular'dan 8 trirem (gemi) sağlayan Miletoslu Histiaios, Byzantion'a gelerek Karadeniz'den çıkan Ion ticaret gemilerini birer birer ele geçirmeye çalışıyordu. Ionia Ayaklanması'nın bastırılmasından sonra Byzantion ve bölgedeki kentler, Perslerin müttefiki olan Fenike donanması tarafından yakılıp yıkıldı. Byzantionlular ve Kalkhedonlular, Fenike donanması gelmeden kentlerinden ayrılmışlar, Karadeniz'e gidip orada Mesambria (Nesebur) kentini kurmuşlardır. Kuşkusuz iki kentin tüm halkı değil, yalnızca bir kısmı kentlerini terketmiş olmalıydı. Byzantion, bir süre Pers egemenliğinde yaşadı. Perslerin Plataia ve Mykale'de Atinalılara yenilgisinden sonra, İ.Ö. 5. yüzyıl ortalarına doğru, Hellenlerin egemenliğine girdi.

Resim 11 Roma İmparatorluk Dönemi Byzantion sikkesinin arka yüzü: İki palamut balığı ve aralarında bir yunus

Pers komutanı Artabazos, Plataia yenilgisinden sonra Thesalya ve Makedonya üzerinden Byzantion'a vardı. Askerleriyle birlikte buradan Anadolu yakasına geçti. Sparta kralı Pausanias da Trakya'ya gelerek Byzantion'u Pers boyunduruğundan kurtardı. Bir süre sonra Perslerle işbirliği yaptığı gerekçesiyle Sparta'ya çağrılan Pausanias, tekrar gizlice Byzantion'a dönmüşse de çok geçmeden Atinalılar tarafından buradan kovulmuştu. Bundan böyle Atina egemenliğine giren Byzantion, İ.Ö. 478 yılında Atinalılar tarafından Perslere karşı oluşturulan Delos Deniz Birliği'ne alındı. Birliğe ödediği yıllık vergi miktarı değişkenlik göstermesine rağmen, bazı yıllar bu miktar 15 talantonu buluyor, hatta geçiyordu. Bu para, o dönem için büyük sayılabilecek bir miktar olduğundan, Byzantion'un zenginliğinin bir göstergesidir. Kalkhedon ise Byzantion'un ödediğinin ancak üçte birini ödüyordu. İ.Ö. 440/439'da Samos ile birlikte Atina'ya karşı ayaklanan Byzantion cezalandırılır. Ksenophon'dan öğrendiğimize göre Byzantion, Sparta ile Atina arasında İ.Ö. 431'de başlayan Peloponnesos Savaşı'nın başlangıcında halen Atina'nın egemenliğinde bulunuyordu. Atina, Byzantion'u elinde tutmakla, Karadeniz'den Ege'deki kentlere aktarılan buğday ticaretini de kontrol altında tutuyordu. Byzantion, gerisindeki Trakya ve Balkanlarla olan bağlantısını ise karayolu ile sağlıyordu; kentin yeri önemli yolların başlangıç noktasındaydı. İ.Ö. 424 yılında Atinalı komutan Lamakhos Bithynia'dan geçip Kalkhedon'a gelmişti. Diodoros'tan öğrendiğimize göre Byzantion ve Kalkhedon İ.Ö. 416'da Bithynia'ya bir sefer düzenlemişlerdi. Bundan bir yıl sonra, İ.Ö. 415 yılında,

Resim 12 Fatih Sultan Mehmet'in Burmalı Sütun'daki yılan başlarına kargısını fırlatması (Hünernâme, 162 B).

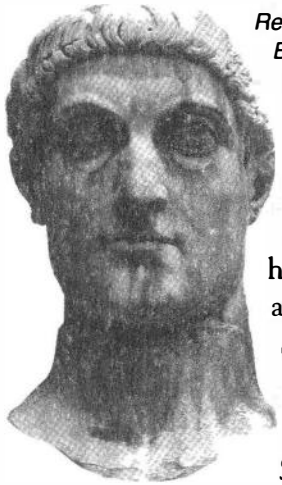
Alkibiades, Nikias ve Lamakhos komutasındaki Atina donanmasının Sicilya seferindeki başarısızlığının ardından, Byzantion kendisini sürekli olarak Atina ile Sparta arasındaki iktidar savaşındaki mücadelenin içinde buldu. İ.Ö. 411 yılında ise Byzantion, Atina'dan ayrılıp Sparta tarafına geçmiştir. Olasılıkla Atina'nın tutumundan rahatsız olan Kalkhedon da Atina'dan ayrılıp Sparta'nın yanında yer almaya başlamıştır. Atinalılar, Alkibiades'in yardımıyla İ.Ö. 410'da Peloponnesosluları Kyzikos (Erdek) açıklarında yenilgiye uğrattıktan sonra, Byzantion ve Kalkhedon'un tekrar Atina egemenliğine girmesini sağladılar. Ksenophon bundan sonrasını şöyle anlatmaktadır:

"*... Oradan Kalkhedon arazisinde Khrysopolis'e gelip şehri tahkim ettiler; bir gümrük teşkilatı kurdular ve Karadeniz'den gelen gemilerden yüzde on gümrük almaya başladılar.*"

Böylece Atinalılar Alkibiades'in yardımıyla Khrysopolis'te (Üsküdar) bir gümrük istasyonu kurmuşlar; Karadeniz'e giren ve çıkan bütün mallardan % 10 vergi almaya başlamışlardır. İ.Ö. 409/8'de Kalkhedon'un Atinalılarca ele geçirilmesinden hemen sonra bu kez Alkibiades tekrar Byzantion'u kuşatmıştır. Spartalı komutan Klearkhos'un kentte bulunmamasını fırsat bilen Atinalıların kente girmesine, Spartalılar ve Byzantionlular birlikte karşı koymaya çalıştılarsa da, kentte başgösteren kıtlık nedeniyle engel olamamışlardır. Bundan sonra Byzantion tekrar Spartalılar ile Atinalıların çıkar savaşına sahne olmuştur. İ.Ö. 405 sonbaharındaki Aigospotamoi Savaşı'nda Spartalı komutan Lysandros'un Atina donanmasını bozuna uğratması ile Atina, Peloponnesos Savaşı'ndan yenik çıkmış oluyordu. Böylece, Karadeniz ile Ege arasındaki ticaretin kontrolunu elinde tutan Byzantion ve Kalkhedon tekrar Sparta'nın egemenliğine girdi. Diodoros'tan öğrendiğimize göre İ.Ö. 403'te Byzantion'un, komşusu Traklar ile başı dertte idi. Bu yüzden Sparta'dan yardım istemiş, Sparta da

Klearkhos'u göndermiştir. Fakat bu kişi kendisini tyran ilan ederek kenti kötü bir şekilde yönetmeye başlamıştır. Bu durumdan şikayetçi olan Byzantionluların isteği üzerine Sparta Byzantion'a bir ordu göndermiştir. Klearkhos önce Selymbria'ya (Silivri) oradan da Ionia'ya kaçmıştır. Ksenophon'un liderliğinde İ.Ö. 400'de Byzantion'a varan Hellen paralı askerlerin buradaki maceraları ve olaylar hakkında Ksenophon'un *Anabasis* (*Onbinlerin Dönüşü*) adlı eserinde ayrıntılı bilgi mevcuttur. O sırada Byzantion'un başında Spartalı Kleandros bulunuyordu. Hellen paralı askerlerin kenti yağmalaması ise Ksenophon'un çabasıyla engellenebildi. Fakat yaklaşık 10 yıl sonra Atinalılar, Thrasybulos'un komutasında Byzantion ve Kalkhedon'u tekrar ele geçirdiler. Tekrar Boğaz'dan geçen gemilerden gümrük vergisi almaya başladılar ve en önemlisi Byzantion'da demokrasiyi yerleştirdiler. Ama birkaç yıl sonra (İ.Ö. 387) Spartalı Antalkidas büyük bir donanmayla Hellespontos'a (Çanakkale Boğazı) girerek Atinalıların egemenliğine son verdi. O zamandan itibaren Byzantion, Atina'nın sadık bir müttefiki olarak kaldı. Bu arada İ.Ö. 4. yüzyıl başlarında bir tarihte Byzantion'un batı Anadolu'da kurulan bir ittifakın üyesi olduğunu görüyoruz. Bu ittifak ve müttefik kentlerin bastıkları sikkeler, elinizdeki kitabın "Sikkeler" başlığı altında geniş olarak anlatılmıştır. İkinci Attika Delos Deniz Birliği'nin kurulmasından bir yıl önce, İ.Ö. 378'de, Atina Byzantion ile ittifak yaptı. Fakat bu ittifak pek işe yaramamış olacak ki İ.Ö. 364'te Boiotia donanmasının başında bulunan Epameinondas, Byzantionluları yenilgiye uğrattı. İ.Ö. 362 ve 361'de Byzantion, Atina'nın limanı Peiraieus'a (Pire) giden buğday gemilerine izin vermeyince, Atina savaş gemilerini onlara refakatçi gönderdi İ.Ö. 375'de Karia Satrabı Maussollos'un önderliğinde Khios, Rhodos, Byzantion ve bir süre sonra da Kos, Atina'dan bağımsızlıklarını elde etmek amacıyla bir ittifak oluşturdular. Bir yıl sonra Atina'nın

isyancı kentlere gönderdiği donanma başarısız oldu. Yapılan andlaşma gereği kentler bağımsızlıklarını ilan ettiler. Daha sonra Makedonyalı II. Philippos'un Karadeniz ticaretini elinde tutma girişimi karşısında Byzantion, Perinthos (Marmara Ereğlisi) ve Atina ile ittifak yaptı. Fakat İ.Ö. 340/339'da II. Philippos Byzantion'u kuşattı; ama ele geçiremedi. Efsaneye göre ay tanrıçası Hekate'nin Byzantionlulara yardım ettiği düşünülür. Belki bu nedenle Byzantion sikkelerinde tanrıçanın simgesi olan hilal ve yıldız betimlenmiştir. Büyük İskender döneminde bağımsız kalan Byzantion, onun ölümünden sonra (İ.Ö. 323) bölgeye egemen olan Trakya kralı Lysimakhos zamanında da bağımsızlığı sürdürmüştür. Kent, İ.Ö. 3. yüzyılda Keltlerin artan baskısı sonucu onlara haraç ödemek zorunda kalır. Fakat ilerleyen tarihlerde sıkıntılardan kurtulamaz. Nitekim 3. yüzyılın ikinci yarısında Rhodos ile Bithynia kralı Prusias, Byzantion'a cephe alırlar. Çaresiz kalan Byzantion, Boğaz'dan geçen gemilerden aldığı gümrüğü kaldırmak zorunda kalır. Romalıların Hellenistik krallar ile yaptığı mücadelelerde Byzantion Roma'nın yanında yer almıştır. Bu sayede Perinthos'un da kendisine bağlanmasını sağlamıştır. İ.Ö. 148'de Makedonya'nın bir Roma eyaleti olmasının ardından Yunanistan da Makedonya'ya bağlandı (İ.Ö. 146). Böylece Byzantion, Roma ile yaptığı anlaşma ile onun gücünü tanımış oldu. Fakat yine de iç işlerinde bağımsız idi. Pontos kralı VI. Mithradates Eupator'un İ.Ö. 88-63 yılları arasında Romalılarla yürüttüğü savaşlar sırasında Byzantion yine Roma'nın yanında yer alır. İ.Ö. 74'te Bithynia Eyaleti kurulmuştur; fakat Byzantion'un eyalete ne zaman dahil olduğunu bilmiyoruz. İ.S. 46'da Trakya kralı Rhoimetalkes kendi karısı tarafından öldürülünce Romalılar burada Trakya Eyaleti'ni kurdu; fakat Byzantion yine Bithynia Eyaletinde kalmıştır. Ephesos kazısında ele geçen ve İ.Ö. 75 yılına tarihlenen bir yazıtta Byzantion ve Kalkhedon'un sınırları içinde deniz yolu ile yapılacak ithalat ve ihracatta mal değerinin

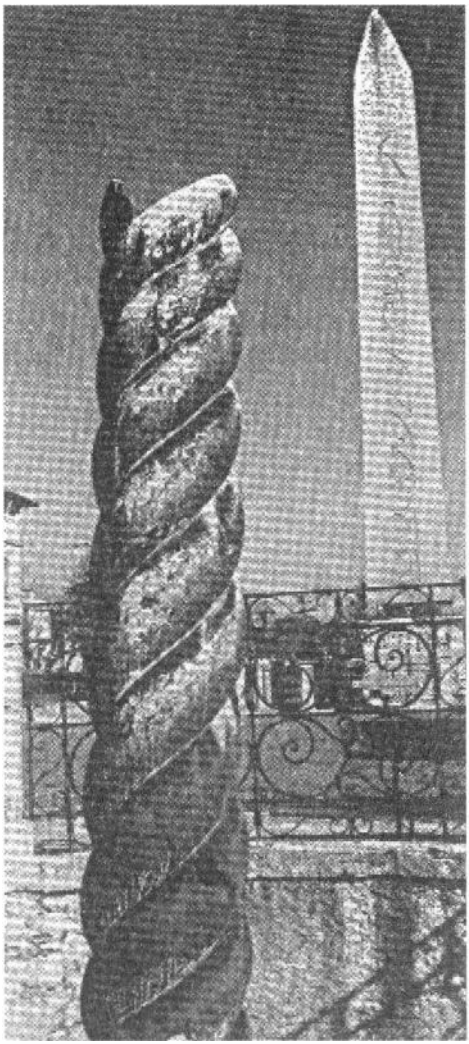
Resim 13
Büyük Constantinus'un mermer başı

1/40'ının gümrük olarak ödeneceği hükmü yer almaktadır. Yazıtın çevirisi aşağıya aktarılmıştır:

"*... Bosporos sınırları içinde kalan Byzantion ve Kalkhedon topraklarında; gümrük vergisinin kiralanmasına Senato kararı veya yasa ya da halk oylamasıyla karar ya da izin verilen Bosporos'taki kimi yerlerde, denizden mal sokup çıkarırken ya da Bosporos'un başka bir kıyısındaki (limanda)..., gümrükçüye malın değerinin kırkta biri oranında gümrük ödemesi zorunludur. Aynı şekilde karadan çıkarılan, sürülüp götürülen, dışarı taşınan malın değerinin kırkta biri ödenecektir.*"

Roma'da yaşanan iç savaş sırasında Caesar ve Pompeius arasındaki mücadelelerde, Pompeius'un gemileri arasında Byzantion gemileri de vardır. Kent, Roma döneminde de önemli ve zengin bir ticaret kentidir. Daha önce bağımsız bir statüde olan Byzantion, İmparator Claudius (İ.S. 41-54) zamanında vergiye bağlanmıştır. Roma ordusunun Boğaz'dan geçişlerinde ve Roma'nın Trakya'daki savaşlarında kentin zarar görmesinden dolayı, İ.S. 53 yılında 5 yıl için vergiden muaf tutulmuştur. Daha sonraki yıllarda ise bazen vergiye bağlanmış bazen de vergiden muaf tutulmuştur. Roma imparatoru Hadrianus (İ.S. 117-138), İ.S. 117 yılı sonunda Byzantion'dan geçmiştir. İmparatorluk döneminde en büyük felaketi iki Roma imparatoru (Septimius Severus ve Pescennius Niger) arasındaki mücadelede taraf tuttuğu zaman

yaşamıştır. Nitekim İ.S. 196'da Severus, Niger'in tarafını tutan Byzantion'u ele geçirmiş ve halkı cezalandırmıştır; bağımsızlıklarını ve vatandaşlık haklarını kaybederek vergiye bağlanmışlar ve surları da yıkılmıştır. Bir kısım toprakları da Perinthos'a (Marmara Ereğlisi) verilmiştir. Bu olayı Nikaialı (İznik) Cassius Dio ayrıntılarıyla anlatmaktadır. Byzantion, İ.S. 196'da Trakya valisine bağlanmıştır. O sıra Roma tahtının veliahtı olan Caracalla (İ.S. 198-217), babası Severus'u ikna ederek İ.S. 197'de şehirde imar faaliyetlerini başlatır. Ancak kent, bir daha I. Constantinus'a (İ.S. 307-337) kadar eski durumuna dönememiştir. İ.S. 3. yüzyılın ikinci yarısında Gotlar (Keltler) Byzantion topraklarına saldırmışlardır. Byzantion onlarla mücadele oldukça sıkıntılı günler geçirir. Gothların ilk akınları İ.S. 258 yazında başlamıştır. Roma imparatoru Valerianus (İ.S. 253-260) kenti Goth akınlarına karşı koruma altına alır, surları onarır. İ.S. 262-263'te ve 269'da Gothlar yeniden akın yaparlar. Bu arada İ.S. 262'de, askerlere ücretleri ödenmediği için Byzantion'da isyan çıkar. Askerlerin kente pek zarar vermedikleri isyan İ.S. 263'ün ilk yarısında bastırılır. I. Constantinus (Büyük Konstantin) **(Res. 13)** Roma'nın, imparatorluğun başkenti olarak zayıflığını ve emniyetsizliğini gördüğünden yeni bir başkent ihtiyacı duymuş ve stratejik mevkii itibariyle Byzantion'u seçmiştir. Kenti yeniden büyük ve görkemli bir hale getirmek için imar faaliyetlerini başlatmış; İ.S. 11 Mayıs 330'da Roma İmparatorluğu'nun ikinci ya da yeni başkenti olarak açılışı yapılmış, adı da bir süre korunmasına karşılık, sonradan imparatorun adından dolayı Constantinopolis olarak değiştirilmiştir. Kent tıpkı Roma gibi 14 idari bölgeye ayrılmıştır. I. Constantinus, kentte bayındırlık faaliyetlerini yoğunlaştırarak onu anıtlarla donatmış ve dönemin en görkemli merkezlerinden biri yapmıştır.

Resim 14 İ.Ö. 5. yüzyılda Yunanlıların Plataia'da Perslere karşı kazandıkları zaferden sonra Delphoi Apollon Kehanet Merkezi'ne adadıkları üç ayaklı anıt-kazan. "Burmalı Sütun" adıyla anılan bu eserin günümüze kalan parçası bugün Sultanahmet Meydanı'nda yer almaktadır.

Bibliyografya

Engelmann, H. - D. Knibbe, "Das Zollgesetz der Provinz Asia", **Epigraphica Anatolica** 14 (1989). Cildin tamamı bu konuya ayrılmıştır.

Erzen, A., "İstanbul Şehrinin Kuruluşu ve İsimleri", **Belleten** 18 (1954), s. 131-158.

Esin, U., "İstanbul'un En Eski Buluntu Yerleri ve Kültürleri", **Semavi Eyice Armağanı**, İstanbul 1992, s. 55-71.

Eyice, S., "Tarih İçinde İstanbul ve Şehrin Gelişmesi", **Atatürk Konferansları** 1975, XIII. Dizi, Türk Tarih Kurumu, s. 89-162.

Eyice, S., "İlk Kuruluştan Türk Devrinin Başlarına İstanbul", **İstanbul Armağanı** 1: **Fetih ve Fatih** (Haz. M. Armağan), İstanbul 1995, s. 11-35.

Gökyıldırım, T., "Kuruluşundan Osmanlı Dönemine Kadar İstanbul Darphanesi", **Türk Nümismatik Derneği Bülteni** 33-34 (1996), s. 16-23.

Hanell, K., **Megarische Studien**, Lund 1934.

Isaac, B., **The Greek Settlements in Thrace Until the Macedonian Conquest**, Leiden 1986.

Karagöz, Ş., "İstanbul'un Hellenistik ve Roma Dönemlerine Ait Mezar Stellerine İlişkin Yeni Buluntular. Antik Byzantion Nekropol Buluntularında Yeni Belgeler", **XI. Türk Tarih Kongresi, Ankara 5-9 Eylül 1990, Kongreye Sunulan Bildiriler VI**, Ankara 1994, s. 2699-2706.

Kuban, D., "Bizantion", **Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi** (İstanbul 1994), c. 2, s. 258-259.

Kuban, D., **İstanbul. Bir Kent Tarihi**, Türkiye Ekonomik ve Toplumsal Tarih Vakfı, İstanbul 1996.

MacDonald, W.L., "Byzantion", **The Princeton Encyclopedia of Classical Sites** (Ed. R. Stillwell), Princeton University Press, Princeton, New Jersey 1976, s. 177-179.

Malkin, I. - N. Schmueli, "Niçin Kalkhedon (Kadıköy) Bizans'tan Önce Kuruldu ?" (çev. N. Narlı), **Toplumsal Tarih** 10 (Ekim 1994), s. 14-20.

Meriçboyu, Y. A., "Tarih Öncesi Çağlardan Osmanlı Devrine Kadar İstanbul'un Tarihsel Gelişimi ve Bizans'ın Temel Yapıları", **İstanbul İçin Şehr-engiz**, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 1991, s. 9-55.

Merle, H., **Die Geschichte der Städte Byzantion und Kalchedon von ihrer Gründung bis zum Eingreifen der Römer in die Verhältnisse des Ostens**, Kiel 1916.

Müller-Wiener, W., **Bildlexikon zur Topographie Istanbuls**, Verlag Ernst Wasmuth, Tübingen 1977.

Newskaja, W.P., **Byzans in der klassischen und hellenistischen Epoche**, Koehler/Amelang, Leipzig 1955 (Rusça 1953 edisyonundan çeviri).

Oberhummer, E. - J. Miller - W. Kubitschek, "Byzantion", **Real-Enzyklopädie d. Classischen Altertumswissenschaft** III (Stuttgart 1899), süt. 1116-1158.

Özdoğan, M., "Tarihöncesi Dönemde İstanbul", **Semavi Eyice Armağanı**, İstanbul 1992, s. 39-54.

Özdoğan, M., "Tarihöncesi Çağlarda İstanbul", **Dünya Kenti İstanbul** (Ed. A. Batur), Türkiye Ekonomik ve Toplumsal Tarih Vakfı, İstanbul 1996, s. 88-101.

Schönert-Geiss, E., **Die Münzprägung von Byzantion, Teil I: Autonome Zeit**, Akademie Verlag, Berlin 1970; **Teil 2: Kaiserzeit**, A. Hakkert, Amsterdam 1972.

Tekin, O., "Byzantion'un Palamutları ve Altın Boynuz", **Tarih ve Toplum** 135 (Mart 1995), s. 43-46.

Tekin, O., "Başlangıçtan Bizans İmparatorluğu'nun Sonuna Kadar Byzantion / Constantinopolis'te Sikke Basımı", **Dünya Kenti İstanbul** (Ed. A. Batur), Türkiye Ekonomik ve Toplumsal Tarih Vakfı, İstanbul 1996, s. 60-67.

Tekin, O., "Eskiçağ'da İstanbul: Byzantion", **Dünya Kenti İstanbul** (Ed. A. Batur), Türkiye Ekonomik ve Toplumsal Tarih Vakfı, İstanbul 1996, s. 102-107.

Tekin, O., "Altın Boynuz ve İstanbul'un Palamutları", **İstanbul** 32 (Ocak 2000), s. 92-94.

Enstitü Yayınları

Savaş Özkan Savaş	**Anadolu (Hitit-Luvi) Hiyeroglif Yazıtlarında Geçen Tanrı, Şahıs ve Coğrafya Adları / Divine, Personal and Geographical Names in the Anatolian (Hittite - Luwian) Hieroglyphic Inscriptions** İstanbul 1999
Ed. Ali M. Dinçol	**Çağlar Boyunca Anadolu'da Yerleşim ve Konut Uluslararası Sempozyumu-Bildiriler (5-7 Haziran 1996) / International Symposium on Settlement and Housing in Anatolia Through the Ages (5-7 June 1996)** İstanbul 1999
Ed. Kemalettin Köroğlu	**5. Yılında Yumuktepe** İstanbul 1999
Oğuz Tekin	**Eskiçağda Para** İstanbul 2000[3]
Selen Hırçın	**Çiviyazısı** İstanbul 2000[2]
Bedia Demiriş	**Eskiçağda Yazı Araç ve Gereçleri** İstanbul 2001[2]
Ümit Serdaroğlu	**Eskiçağda Tıp** İstanbul 1996
Oğuz Tekin	**Eskiçağda İstanbul (Byzantion)** İstanbul 2001[2]
Çiğdem Dürüşken	**Eskiçağda Spor** İstanbul 1995
Sedat Alp	**Hititler'in Mektuplaşmaları** İstanbul 2001[2]
İsmail Fazlıoğlu	**Eskiçağda Dokuma** İstanbul 2001[2]